

Kansallis-Kirjokirja – täyttymätön unelma

Kuvitettu Kalevala olisi tehtävä kansallis-kirjokirjaksi, jossa eivät ainoastaan Kalevalan päätapahtumat olisi kuvin esitettynä, vaan joka muodostaisi Suomen kansanelämää ja luontoa esittävän taiteellisen kokonaisuuden. (Akseli Gallen-Kallela, Valvoja 1909)

Suur-Kalevalaa – kokonaan kuvitettua Kalevalaa, Kansallis-Kirjokirjaa – voi hyvällä syyllä pitää Akseli Gallen-Kallelan taiteellisen uran pitkäikäisimpänä hankkeena. Sen syntysanat on lausuttu julkisesti Valvoja-lehdessä vuonna 1909, ja tämän jälkeen kuvitustyö eli ajatuksissa, keskusteluissa, kirjeenvaihdossa, neuvotteluissa sekä lopulta myös luonnoksissa aina taiteilijan kuolemaan saakka vuonna 1931. Taiteilijan mukaan tämä oli tehtävä, johon hän oli valmistautunut koko elämänsä ajan. Jo aivan alusta saakka Gallen-Kallela ymmärsi hankkeen mittavuuden, joten yksi hänen suurimpia huolenaiheitaan oli aika. Seuraava kysymys koski henkilökohtaisen talouden järjestämistä eli arviolta kaksi vuosikymmentä vievän työn rahoittamista. Aika ja raha koituivat lopulta suunnitelmien kaatajiksi. Taloudellista tukea ei herunut valtiolta eikä yksityisistä lähteistä, ja taiteilijan yllättävä kuolema vain 65-vuotiaana vei mennessään primus motorin – hanke hautautui tekijänsä mukana. ”Kuoleman sattuessa ennen työn loputtua voisi jatkamisen --- jättää seuraavien sukupolvien taiteilijoille”.¹

Kuvitetun Kalevalan taustalta löytyy Eliel Aspelin-Haapkylän ehdotus eepoksen loistopainoksesta, joka tilattaisiin Gallen-Kallelalta. Tämä poiki jo edellä mainitun Gallen-Kallelan laatiman kuvitusohjelman vuonna 1909, jossa teoksesta suunniteltiin loisteliias, Kansallismuseoon sijoitettava uniikkiteos ja edullisempia kansalle tarkoitettuja näköispainoksia. Eduskunta hylkäsi kuitenkin taiteilijan valtionapuhakemuksen vuonna 1909. Vastaiskusta huolimatta Gallen-Kallela palasi satunnaisesti kuvitustyön pariin, ja jatkoi hankkeen eteenpäin viemistä erityisesti Kalevalaseuran piirissä.²

Suur-Kalevalan merkityksestä Gallen-Kallelalle kertovat mielenkiintoisesti monet keinot, joilla hän yritti saada ideaansa siivilleen. Ne liittyvät osin 1900-luvun alkupuolella virinneeseen keskusteluun uudesta Kalevala-laitoksesta: Lönnrotin käyttämättä jääneiden runojen julkaisemisesta ja runojen uudelleenjärjestämisestä.³ Gallen-Kallela seurasi kiinteästi keskusteluja ja alkoi jalostaa omia ajatuksiaan eepoksen taiteellisista tulkinnoista. Kirjeenvaihto professori E. N. Setälän ja kansanrunouden tutkija Väinö Salmisen

kanssa valottaa kokonaiskuva, jossa taiteilija näki lähitulevaisuudessa syntyvässä uudessa – ja tiiviimmässä – Kalevala-versiossa mahdollisuuden yhdistää se omaan ajatukseen täydellisesti kuvitetusta eepoksesta.⁴ Kokonaisvaltaisesti kuvitetun Kalevalan ajatus sai kannatusta Kalevalaseuran piirissä. Esimerkiksi Salminen piti vahingollisena tilannetta, jossa Gallen-Kallelan merkittävää Kalevala-tuotantoa ei oltu koetettu liittää eepokseen. Tästä seurauksena olivat mm. ulkomaisten käännösten kuvitukset, jotka eivät antaneet oikeaa visuaalista kuvaa Kalevalan suomalaisista juurista: kansanperinteestä, ihmisistä ja luonnosta.⁵

Ajatus kuvitetusta Kalevalasta aktivoitui 1920-luvun alussa, jolloin Gallen-Kallela esitti WSOY:lle julkaisusuunnitelman, johon kuului neljä laatuluokkaa: kansanpainos, koulupainos, yleinen painos ja loistopainos. Sopimus solmittiin kansanpainoksen toteuttamisesta, ja vuonna 1922 ilmestyi Koru-Kalevala. Hanke satoi Gallen-Kallelan noin pari vuodeksi Kalevala-aiheiden pariin. Alku- ja loppuvinjeteillä varustettu laitos oli ensimmäinen taiteilijan kokonaisvaltaisesti toteuttama Kalevala-kuvitus, jossa hän pääsi kokeilemaan myös uusia kuva-aiheita. Puugrafiikkaa jäljittelevä painojälki sekä kuville varattu suhteellisen pieni koko loi tiivistä, tyyliä ja koristeellista muotokieltä. Monet aiheet olivat viittauksia taiteilijan aikaisempaan tuotantoon ja Gallen-Kallelan taidetta tuntevalle hyvin tunnistettavissa. Rytmiä ja dramatiikkaa saatiin aikaan korostetulla viivaornamentiikalla ja niukalla väriskaalalla. Kuvituksessa on hyödynnetty myös arkeologista ja kansatieteellistä aineistoa. Kokonaisuutena se korostaa primitiivisyyttä, alkuvoimaa sekä ihmisen yhteyttä luonnon kanssa.⁶ Tästä teoksesta Gallen-Kallelan oli tarkoitus jatkaa kohti syvempää, värikkäämpää ja vielä moniulotteisempaa Suur-Kalevalan kuvitusta, mutta lopulta Koru-Kalevala jäi tekijänsä tärkeimmäksi saavutukseksi kirjankuvituksen saralla.

Lemminkäinen tulijoella -maalaus uuden Kalevalan rahoittajana

Yksi sivujuonne uuden Kalevala-version aikaansaamiseksi kietoutuu mielenkiintoisesti Kalevala-aiheisen maalauksen *Lemminkäinen tulijoella* (1920) syntyprosessin vaiheisiin. Kalevalaseuran ensimmäinen sihteeri A. O. Väisänen muisteli myöhemmin tapahtumasarjaa 1910-luvun puolivälin paikkeilta, josta osa oli Gallen-Kallelan hänelle kertomaa, osa itse koettua. Tämän mukaan Gallen-Kallela oli pyytänyt Salmista toimitamaan uuden Kalevala-version. Salminen oli vastannut myönteisesti, mutta ilmoittanut työn maksavan 15.000 markkaa. Gallen-Kallela oli kääntynyt Suomen Gummitehtaan (nyk. Nokia) johtajan Eduard Polónin puoleen pyytäen tältä rahaa eepoksen uuden version työstämiseen. Rahojen vakuudeksi taiteilija oli luvannut Polónille maalauksen, josta tuli Kalevala-aiheinen *Lemminkäinen tulijoella*. Maalauksestaan saamat rahat hän antoi edelleen Salmiselle kirjoitustyötä varten.⁷

Tämä erikoinen anekdootti aukeaa lisää kirjeenvaihdon avulla ja vastaa osittain kysymykseen miksi Gallen-Kallela kääntyi juuri Pólonin puoleen. Gallen-Kallelan Museon kirjarkisto kertoo miesten välisen kirjeenvaihdon alkaneen toukokuussa 1920. Kirjeessään Gallen-Kallelalle 22.5.1920 Polón kertoo etsivänsä lahjaa yhtiössään pitkään työskennelleelle pääinsinöörille ja ehdottaa itse maisemamaalausta. ”Mikäli vastaatte myönteisesti, olisi tarkoitukseni piakkoin, ennen matkaani Nokian -tehtaalle, poiketa Ruovedelle käsittelemään aihetta lähemmin.”⁸ Seuraavassa kirjeessään Gallen-Kallelalle, päivätty 11.6.1920, mainitaan jo postivekseli ja sen edelleen lähettäminen Salmiselle. Samassa kirjeessä Polón kertoo odottavansa tauluja, joista oli neuvoteltu.⁹

Tunsivatko Gallen-Kallela ja Polón toisensa jo entuudestaan, ja oliko Kalevala-työn rahoittamisesta ollut puhetta aikaisemmin, ei käy täysin selväksi käytettävissä olleesta kirjeenvaihdosta. Väinö Salmisen kirje Gallen-Kallelalle samoihin aikoihin käsittelee uutta Kalevala-laitosta: ”Puhut kirjeen lopussa uudesta Kalevala-laitoksesta (josta jo vuosia sitten mainitsit). Se on ajatus, josta jo Castrén ja 1854 Europeaus huomauttivat. Castrénin mielestä olisi runoista saatava sellainen sikermä, johon ei kukaan olisi omiaan lisännyt. Jo Porthan puhui jyrkin sanoin runojen lisäilemistä ja paikkailemista vastaa. Minä en kuitenkaan ole enää niin vaatimaton, että sanoisin, etten pysty sommittelemaan... sellaista sikermää kuin Castrén ja Europeaus tarkoittivat.” Salminen arvioi työhön menevän vuoden verran. Taiteellista apua runojen karsinnassa ja poistoissa hän saisi Eino Leinolta ja Otto Manniselta. Ongelmana on kuitenkin raha – Salminen ei saanut tähän työhön mistään palkkaa.¹⁰

25.10.1920 Polón on lähettänyt Gallen-Kallelalle 5.000 markan osamaksun edelleen välitettäväksi Salmiselle hänen uutta Kalevala-versiotaan varten. Kirjeen takana olevassa vastauskonseptissaan Gallen-Kallela lupaa lähettää Polónille kuitin rahojen toimituksesta, ja jatkaa: ”Se teille tarkoitettu teos, joka käsittelee Kalevalan runoa 26-443-448 ei ole vielä valmis, mutta haluaisin kyllä toimittaa sen teille jouluksi.” Kirjeen lopussa taiteilija lupaa Polónille etuosto-oikeuden työhön, jonka hinnaksi hän on ajatellut 25.000 mk:aa.¹¹ Vastauskirjeessään Polón ilmoittaa käyttävänsä mielellään etuosto-oikeuden kyseessä olevaan Kalevala-tauluun.¹² Kirjeessään 2.12.1920 Polón kertoo tilanneensa taiteilijan ehdotuksen mukaiset kehykset tulevaan tauluunsa ”jonka onnellinen omistaja minusta pian tulee”.¹³ Monivaiheisten järjestelyjen päätöksenä on Salmisen kirje 10.2.1921, jossa hän arvioi saavansa tilatun työn loppuun vuoden 1921 kuluessa: ”Luonnoksen nimittäin ja sitten alkaa karsinta. --- Liitän kuitit tuomari Polónille. Mieskohtaisesti en ole mennyt häntä kiittämään, ennen kuin on valmista näyttää.”¹⁴

Väisäsen mukaan tarinalla oli nolo loppu; uusi eeposversio ei ottanut valmistuakseen Gallen-Kallelan hoputuksesta huolimatta, ja suppea *Kalevala sankarirunoelmana* ilmestyi vasta 1940, joten taiteilija ei ehtinyt nähdä hankkimiensa rahojen tulosta – ei myöskään Polón, joka kuoli syksyllä 1930.¹⁵

Aivan on joki tulinen poikitse hevon e'essä

Lemminkäinen tulijoella -aihe löytyy Kalevalan luvusta 26. Luvussa Lemminkäisen äiti varoittelee kuokkavieraana Pohjolan häihin lähtevää poikaansa. Matkan aikana Lemminkäinen kohtaakin monia vaarallisia vastuksia, joista yksi on tulisen joen ylitys. Aihe sai toteutuksensa myös Koru-Kalevalassa vinjettikuvana, jossa on korostettu kotkan ja hevosen vastakkainasettelua; ne on kuvattu profiilissa heraldisia esitystapoja mukaillen.¹⁶

Aiheeseen liittyvät luonnokset Gallen-Kallelan Museon kokoelmissa ovat käsitelytavaltaan, väritykseltään ja sommittelultaan intensiivisiä verrattuna valmiiseen, suurikokoiseen maalaukseen, jossa linnun, Lemminkäisen ja hevosen muoto on jäykempi ja väritys soi kimeissä sävyissä. Luonnoksissa pääosan on saanut tulihehkuinen virta, kuuma pätsi, ja heraldisesti tyylielty kokkolintu on siirretty kauemmaksi keskelle jokea. Pastelliitu on suikertanut joen pinnassa kuin käärme, jonka syntysanat Lemminkäinen sanelee hieman myöhemmin samassa runossa. Valmiissa maalauksessa Gallen-Kallela päätti hylätä luonnosten öisen, helvetillisen tunnelman, ja siirsi tapahtuman päivänvaloon – joskin fantasiamaisemaan.

Suur-Kalevalan varsinaisessa kuvitustyössä Gallen-Kallela ei ehtinyt edetä Lemminkäiseen saakka. Hän lähti kuvittamaan eeposta järjestyksessä päästen viidenteen runoon, mutta luonnoksien joukosta löytyy myös edemmäs Kalevalaan sijoittuvia aiheita ja teematutkielmia, Kalevalan synnyttämiä ns. mielikuva-aiheita. Monet niistä viittaavat taiteilijan aikaisempaan tuotantoon Koru-Kalevalan tapaan, mutta joukossa on myös aikaisemmin näkemättömiä aiheita, kuten *Metsästäjä lähteellä / Uhrilähteellä*, josta on toteutettu myös pieni öljyvärityö (1925).

Maailman synnyn lähteillä

Kalevala alkaa maailman synty -myytillä. Tähän aihepiiriin myös taiteilija ensimmäiseksi tarttui ryhtyessään systemaattisempaan kuvitustyöhön Taosissa, New Mexicossa 1924. Veden aalloilla ajelehtiva Ilmatar ja sotkan munasta syntyvä maailma saivat Gallen-Kallelalla useita kauniita variaatioita. Aihepiirin tuoreus ja uuden työn aloittamisen into ovat voimakkaasti läsnä. Luomistarinan universaali tematiikka näkyy kansatieteellisen ja raamatullisen kuva-aiheiston yhdistymisessä. Väinämöisen hahmo on välillä jumalallinen, välillä rahvaanomainen. Mukana on myös kosmisia elementtejä,

avaruudellisia näkymiä, jotka viittaavat taiteilijan 1900-luvun vaihteen symbolismin taivasvisioihin.

Suorastaan apokalyptinen on Suuren-Tammen hahmo eepoksen toisen runon alkukuvana, kaiken elämän alleen peittävine oksineen. Sittemmin kaadetusta tammesta on tehty erilaisia väri-valo -versioita, joista osa tuo mieleen salamaniskun tai kirkkaan valoeffektin verkkokalvolle luomat jälkikuvat. Tammen kaatumisen myötä saa alkunsa maanviljelys. Väinämöinen esiintyy tämän uuden taidon antajana, joka aloittaa uuden ajan keräily- ja metsästyskulttuurin parissa eläneille.¹⁷ Gallen-Kallela on kuvannut kalevalaisittain kerrottua kasvun ihmettä käyttäen aiheinaan salamaniskuja, itäneitä siemeniä, sadetta, sateen lähettäneen ukko ylijumalan kasvoja, hentoja oraita sekä maan alla asuvaa ”Mannun-Eukkoa”, joka on saanut hedelmällisyyden jumalattaren, monirintaisen Efesoksen Artemiksen muodon.

Väinämöinen ja Joukahainen – sukupolvien sota

Jo Kalevalan alussa kasvaa Väinämöisestä mahtava ja tunnettu tietäjä, syntyjen syvien laulaja. Hänen taitonsa joutuvat koetukselle eepoksen kolmannessa runossa, jossa haastajaksi astuu nuori Joukahainen. Kilpalaulanta on yleensä ottaen olennainen osa kalevalaisten runojen suullista esityserinnettä, kertoen tilanteista joissa niitä on esitetty ja kilpailtu laulamisen ja tietämisen taidoissa. Joukahaisen ja Väinämöisen kilpailua värittää myös nuoruuden ja vanhuuden, eri sukupolvien kohtaaminen. Väinämöinen osoittautuu laulutaidoissaan voittamattomaksi ja kukistaa ”isän murhaa” yrittäneen Joukahaisen, joskin Joukahaisen osuus tuo esille kiehtovasti kulttuurimme perinteistä luonnon ja eläimistön tuntemusta ja muistuttaa Kalevalaan kätkeytyksen tiedon moninaisuudesta ja yksityiskohtaisuudesta.

Väinämöisen ja Joukahaisen kuvaamisessa Gallen-Kallela on tutkinut ahkerasti vastakkain ajaneiden rekien yhteentörmäystä, eri suuntiin menossa olevien hevosia sekä vanhan tietäjän ja nuoren haastajan vastakkaisia asentoja. Eri suuntiin katsovat hevosen päät ovat olleet suomalais-ugrilaisissa kulttuureissa vanha symboli, jolla on kuvattu toisilleen vastakkaisia, maailmaa jakavia voimia. Väinämöinen ja Joukahainen voidaan tulkita näin laajemminkin maailman järjestäytymiseen liittyvänä myyttinä.¹⁸ Vastakkainasettelu on kantavana teemana kolmannen runon kuvituksessa, milloin realistisemmin, milloin tyyliteltympinä toteutettuna. Hahmojen vastakohtaisuutta on korostettu kehystämällä Väinämöinen männyn, Joukahainen koivun oksin. Samanlaista puusymboliikkaa Gallen-Kallela käytti mm. Aino-triptyykissä (1891), jolloin Väinämöinen samastui männikköön, Aino nuoriin koivuihin.

Ainon tarina

Gallen-Kallela teki näyttävän esiinmarssinsa Kalevala-aiheisiin Aino-triptyykillään, josta on olemassa versiot vuosilta 1889 ja 1891. Kolme vuosikymmentä myöhemmin Ainon tarinan käsittelytapa on muuttunut kirkkaasta ilmestyksenomaisuudesta herkemiksi, yhä enemmän luonnon yksityiskohtia ja tunnelmia mukaan punoviksi tunnelmakatkelmiksi. Kauniita yksityiskohtia ovat saunavihta, lumpeen kukka, koivujen rungot. Suur-Kalevalan kuvitustyö päättyy aivan viidennen runon alkuun, joka olisi vielä jatkanut Ainon tarinaa.

Kaikki mitä olen oppinut Suomen kansasta ja luonnosta

Gallen-Kallelan oman ohjelman mukaan Suur-Kalevalan kuvituksen tuli ilmentää sekä runojen kohtauksia että niistä johtuvia mielikuva-aiheita sekä maamme eläin- ja kasvimaailmaa ja etnografisia aiheita, runojen sisältöjen johdattelemana.¹⁹ Neljä alkurunoa antaa viittauksia eepoksen yleisilmeestä, tyylistä, värityksestä ja aiheiden käsittelytavoista, mutta toisaalta myös työn vaativuudesta. Suur-Kalevalan oli tarkoitus olla taiteilijan *grande finale*, pitkän taiteellisen uran yhteenveto, yritys kiteyttää Kalevalan johdattelemana suomalainen tyyli, tai sen lähtökohdat. Suur-Kalevalan luonnoksissa kiehtoo niiden moni-ilmeisyys, joka erottaa sen Koru-Kalevalan hallitusta ja kokonaisvaltaisen iskevästä tyylistä. Suur-Kalevala on pehmeämpi, haaveellisempi, vapaampi – mutta myös ongelmallisempi, mikä tulee esiin joissakin luonnoksissa juuri tyylien vaihteluiden myötä. Realististen, romanttisten ja kosmisten kuvaamistapojen rinnalla elää luonnoksissa käsitteellisempiä aiheita, jotka muistuttavat taiteilijan suhteen Kalevalan kuvittamiseen olleen monisyisempää, kuin mitä helposti tulee ajatelleeksi.

Käytetyt lähteet ja kirjallisuus:

Painamattomat lähteet:

Gallen-Kallelan Museon kirjarkisto

Kansallisarkisto

Knuuttila, Seppo: Akseli Gallen-Kallelan Väinämöiset. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki 1978.

Knuuttila, Seppo: Muita Kalevaloita, kuvitelmia ja kilpailijoita. Kalevala kulttuurihistoria. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. Toim. Piela, Knuuttila, Laaksonen. Helsinki 2008.

Kuusela Tuija: Taiteilijat kirjaimia piirtämässä. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki 2004.

Möttönen Tuija: Suomalais-ugrilainen taide: tulevaisuuden edessä – menneisyyden lähteillä. Gallen-Kallelan Museo. Nykypaino, Helsinki 2000.

Raivio Kaari: Akseli Amerikassa. WSOY, Porvoo 2005.

Valvoja. Kalevalavihko. 1909.

- 1 Valvoja-lehti/Gallen-Kallela 1909, 218.
- 2 Kuusela 2004, 68-69.
- 3 Knuuttila 2008, 392-393.
- 4 Akseli Gallen-Kallelan kirjeet E. N. Setälälle 1914-1915. KA.
- 5 Väinö Salminen / Suomen kuvalehti 1917. Julk. Raivio 2005, 257.
- 6 Kuusela 2004, 69-73.
- 7 A. O. Väisänen 13.3.1968. Kalevalaseuran arkisto. Knuuttila 2008, 393-394.
- 8 Eduard Polón – Akseli Gallen-Kallela 22.5.1920. GKM.
- 9 Eduard Polón – Akseli Gallen-Kallela 11.6.1920. GKM.
- 10 Väinö Salminen – Akseli Gallen-Kallela 28.5.1920. GKM.
- 11 Eduard Polón – Akseli Gallen-Kallela 25.10.1920. KA.
- 12 Eduard Polón – Akseli Gallen-Kallela 14.11.1920. GKM.
- 13 Eduard Polón – Akseli Gallen-Kallela 22.12.1920. GKM.
- 14 Väinö Salminen – Akseli Gallen-Kallela 10.2.1921. GKM.
- 15 A. O. Väisänen 13.3.1968. Kalevalaseuran arkisto. Knuuttila 2008, 393-394.
- 16 Kuusela 2004, 70.
- 17 Knuuttila 1978, 71.
- 18 Möttönen 2000, s. 45.
- 19 Valvoja-lehti/ Gallen-Kallela 1909, 218.